

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

дослідження мали достовірну перевагу над своїми однолітками з експериментальної групи за рівнем прояву рухливості у плечових суглобах. Після закінчення дослідження спортсменки експериментальної групи вже за чотири показники фізичної підготовленості достовірно ($p < 0,05$) переважали спортсменок контрольної групи. Окрім цього, у рівні розвитку рухливості у плечових суглобах вони наблизились до студенток контрольної групи і розбіжності стали недостовірними ($p > 0,05$).

Студентки контрольної групи за час дослідження мали за всіма показниками загальної фізичної підготовленості достовірні ($p < 0,05$) позитивні зміни, але темпи приросту тренуваності були нижчими.

Висновок. Результати дослідження свідчать, що обидві програми фізичної підготовки студенток дали позитивний тренувальний ефект і сприяли різнобічній фізичній підготовленості дівчат. Проте достовірно вищий тренувальний ефект за 4-ма із 7-ми показниками фізичної підготовленості дала розроблена нами програма, за якою студентки займалися ритмічною гімнастикою.

1. Довганик М.С. Фізіологічні механізми впливу оздоровчого бігу на розумові і фізичну

працездатність студентів-медиків: Дис. на здобуття ступ. канд. біол. наук. – Львів, 1994. – 244 с.

2. Зеленюк О.В. Рейтингова система як засіб оцінки ефективності фізичного виховання студентів-медиків // І Всеукр.наук.-практ.конф. "Роль фізкультури в здоровому способі життя". – Львів, 1993. – Ч.1. – С. 7–8.

3. Магльований А.В. Закономірності взаємозв'язку розумової і фізичної працездатності студентів і методи оптимізуючого управління ними засобами фізичного виховання: Автореф. дис.... доктора біолог. наук: 05.13.09 / Академія наук Укр., Ін-т кібернетики ім.В.М.Глушкова. – К., 1993. – 35 с.

4. Новиков Б.И. Роль социологической информации в повышении эффективности профессиональной деятельности специалистов физической культуры вузов / Збір.наук.праць Волинс.держ.університету ім. Л.України. – Луцьк: Медія, 1999. – С. 712 – 717.

5. Працездатність студентів: оцінка, корекція, управління / Магльований А.В., Сафронова Г.Б., Галайтатий Г.Д., Белова Л.А. – Львів, 1997. – 126 с.

Ніна Гордієнко, кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розкриваються основні проблеми, що гальмують реалізацію сучасною українською сім'єю її виховного потенціалу. Обґрунтовується інтегративний характер виховної функції сім'ї та окреслюється коло завдань педагогічної просвіти батьківської громадськості з метою підвищення виховного потенціалу сім'ї в сучасних умовах.

Постановка проблеми. У 90-х роках ХХ ст. у зв'язку з трансформацією соціально-економічної системи в Україні виникли серйозні соціальні проблеми, наслідки яких даються взнаки й сьогодні. Фундаментальні зміни політичних, економічних, соціальних умов життєдіяльності громадян України в роки незалежності разом зі значним позитивом призвели водночас до загострення суперечностей у сім'ї, що особливо відбилося на становищі дітей та їх вихованні. Сьогодні ми змушені констатувати, що сім'я як соціальний інститут перебуває у стані гострої кризи, що, зв'язно, негативно впливає на виконання нею основних функцій її життєдіяльності, особливо

гостро відбиваючись на реалізації нею виховної функції. Це підтверджують і результати досліджень, здійснених Інститутом соціальної і політичної психології АПН України, згідно з якими пересічна українська сім'я як головний соціальний інститут виховання підростаючого покоління нині є істотно послабленою і функціонально неспроможною нормально виконувати щодо дітей свої традиційні функції: належним чином задовольняти нагальні матеріальні та духовні їх потреби, забезпечувати їх необхідними знаннями, прищеплювати їм необхідні навички, виховувати їх та формувати у них необхідні соціальні настановлення [4].

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Нині ми маємо можливість спостерігати цілий ряд деструктивних змін, яких зазнав інститут української сім'ї протягом двох останніх десятиліть. Як показують житейські спостереження, доводять соціологічні дослідження, а також практика роботи центрів соціальних служб для молоді, ці деструктивні зміни стосуються, зокрема:

- зменшення цінності традиційних сім'ї і шлюбу;
- руйнування традиційних гендерних стереотипів чоловічості й жіночності;
- зростання кількості розлучень, через що все гостріше постає питання про виховання дітей у неповних сім'ях;
- послаблення батьківського авторитету;
- емоційного відчуження дітей і батьків одне від одного;
- зростання серед осіб репродуктивного віку кількості так званих "альтернативних" ("пробних", "громадянських") шлюбів;
- негативних змін у репродуктивних настановленнях осіб репродуктивного віку, зокрема, зменшення народжуваності дітей;
- зняття будь-яких, у тому числі й вікових обмежень на дошлюбний секс;
- зростання конфліктного потенціалу сім'ї тощо.

Отже, деструктивні наслідки, що відбулися у багатьох сферах сімейної системи, відбулися передусім на основах сім'ї як соціального інституту. Зазнають змін подружжі та дитячобатьківські взаємини, морально-етичні настановлення дорослих членів сім'ї і дітей, репродуктивні настановлення та планування сім'ї тощо. Відбувається девальвація сенсу сімейного життя, його орієнтації на виховання дітей; батьки, недостатньо знаючи вікові та індивідуальні особливості дитини, здійснюють виховання інтуїтивно. Збільшилась кількість малозабезпечених, неповних та дистантних сімей, змінюються традиційні сімейні ролі, діти у сім'ях зазнають насильства з боку батьків.

Труднощі виконання сім'єю виховної функції у сучасних соціально-економічних умовах значною мірою пов'язані зі знеціненням моральних, духовних, громадянських цінностей у суспільстві, відсутністю загальних стратегій виховання дитини в сім'ї, недостатньою підготовкою молоді до сімейного життя та відповідального материнства і батьківства. Вагому роль у цьому процесі відіграє також обмеження, а в деяких місцевостях й цілковита відсутність безкоштовних позашкільних закладів освіти та виховання, оздоровчого відпочинку дітей.

Метою пропонованої статті є окреслення кола

проблем, з якими стикається сучасна українська сім'я у реалізації однієї з найважливіших своїх функцій – виховної. **Актуальність** обраної теми зумовлена тим, що внаслідок зростання кількості розлучень, нестабільності та деформованості шлюбу особливе занепокоєння у суспільстві викликають сім'ї, які не в змозі забезпечувати належний рівень сімейного виховання, в яких створюються передумови для негативного формування особистості. Це так звані сім'ї ризику та неблагополучні сім'ї, де батьки зловживають спиртним, ведуть аморальний спосіб життя; сім'ї, де між батьками, батьками й дітьми мають місце постійні конфлікти; сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків; зовні благополучні сім'ї, тобто сім'ї, де за нормальних економічно-побутових умов і наявності обох батьків складаються несприятливі умови для виховання дітей унаслідок педагогічної неосвіченості та низької педагогічної культури батьків.

Виклад основного матеріалу. Проблема виховання дитини у сім'ї як особистості набула у наш час особливої гостроти, оскільки, з одного боку, вона пов'язана з необхідністю виховання свідомого, активного, всебічно розвинутого громадянина Української держави, а, з іншого – із виникненням нових нетипових проблем виховного характеру внаслідок різних матеріальних і психологічних труднощів, що виникають у родині через реформаторські зміни державного масштабу.

Сім'я завжди виступала першим і найважливішим інститутом виховання, яке позначається на цілому житті людини. "Тут саме, не в чому іншому, треба дошукуватися таємниць життєвих успіхів не тільки поодиноких людей, але і цілих народів", – аналізуючи роль сімейного виховання, зазначав відомий галицький педагог П. Біланюк [2, 117]. Від того, якою буде сім'я сьогодні, наскільки повно й ефективно вона реалізовуватиме свій виховний потенціал, залежатиме майбутнє не тільки кожної конкретної особистості, а й майбутнє держави.

Сімейне виховання має надзвичайно широкий діапазон, оскільки воно не зводиться до дидактичного навчання, а передбачає всі форми впливу соціуму на особистість: спілкування і безпосереднє пізнання, працю й особистий приклад оточення, оцінку реальної поведінки, заохочення і покарання. Аналізуючи виховні можливості сім'ї, відомий вчений А. Харчев акцентує увагу на тому, що "сім'я не лише передає, але й створює духовні цінності, такі, як подружжя і батьківська любов, повага і любов дітей до батьків, сімейна солідарність" [5, 7].

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

На становлення особистості в родинному колі впливають різноманітні фактори як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які в своїй сукупності та інтегрованій єдності становлять виховний потенціал сім'ї. Зовнішні фактори зумовлені характером відносин між суспільством та сім'єю, що відображають державну політику у сфері економіки, освіти, культури, демографії, сім'ї тощо. Внутрішні ж фактори відображають характер відносин у середовищі самої сім'ї між її членами і визначаються її ціннісним потенціалом, цілями і діями окремих членів сім'ї; умовами її життєдіяльності, рівнем педагогічної культури батьків.

Саме у межах сім'ї формується світогляд дитини, її ставлення до навколишнього світу, система стосунків між старшими та молодшими, батьками і дітьми. Спільне ведення домашнього господарства впливає на рівень матеріальної забезпеченості, можливості самореалізації особистості, її уподобання і смаки, ціннісні орієнтації і культуру. У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок діяльності в різних сферах суспільного життя, насамперед навичок людського спілкування. "Сценарій" життя у батьківській сім'ї залишають відбиток на усій подальшій долі дитини, формують у неї досвід власного сімейного життя та ставлення до родини. Напевно, в сучасних умовах, цілковито позбутися негативних "сценаріїв" поки що неможливо, адже багато чинників провокують сімейне неблагополуччя, труднощі у реалізації сім'єю виховної функції.

Знецінення сім'ї і шлюбу як соціальних інституцій, збіднення сімейних (чоловічо-жіночих і дитячо-батьківських) стосунків, завдяки яким сімейна система існує і розвивається, зниження цінності любові як базового почуття, без якого практично неможливо збудувати гармонійні подружні та дитячо-батьківські взаємини – усе це істотно позначилося на світоглядно-ціннісних орієнтаціях молоді, її морально-етичних, у тому числі й репродуктивних настановленнях, а також на процесі формування у молодих людей відповідальності за власні рішення і вчинки.

Спектр причин, що призводять до розладу функціонування сім'ї, дуже широкий. Більш конкретне окреслення проблем сімейного життя і причин їх виникнення у сучасних соціально-економічних умовах розвитку нашої держави дозволило зробити соціологічне дослідження "Громадська думка щодо соціальних послуг різним категоріям сімей", здійснене Українським інститутом соціальних досліджень [1].

Серед широкого кола причин, що спричиняють виникнення певного типу проблем у сім'ї,

головними сьогодні є переважно матеріальні труднощі, пов'язані з безробіттям, малозабезпеченістю сім'ї або непрацездатністю когось із членів родини; інвалідність, алкоголізм, наркоманія, різні види насильства, позбавлення волі одного з членів сім'ї, конфлікти між членами родини тощо. У той же час практика свідчить, що у більшості випадків спостерігається цілий комплекс проблем, причиною появи яких може слугувати й один чинник. Наприклад, безробіття стає причиною малозабезпеченості сім'ї, що, в свою чергу, може спровокувати пияцтво одного або навіть обох батьків; пияцтво призводить до конфліктних ситуацій, проявів насильства у родині і, як наслідок, – безвідповідального батьківства, яке також має негативні наслідки – бездоглядність та безпритульність дітей, їх асоціальну поведінку. Аналіз причин втечі дітей "на вулицю" свідчить, що однією з найбільш поширених з них є суто сімейний компонент: 38% безпритульних дітей вигнані з дому, 15% самі втекли, 10% дітей потрапили на вулицю тому, що сім'я виявилася матеріально неспроможною їх утримувати, 8% втекли від фізичного насильства у сім'ї. У 55% дітей матері-алкоголіки, у 63% – алкоголік батько, у 16% – інші члени родини. Побутує серед причин втечі з дому і наркоманія серед батьків. У 8% дітей наркомани – матері, у 12% – батько, у 4% – інші члени родини [3].

Виховання дітей зведено іноді лише до примітивного рівня харчування, забезпечення одягом, покарання, яке ототожнюється з настановами та повчаннями. Складність ще й у тому, що у зв'язку з загостренням економічної ситуації умови життя сьогодні є настільки несприятливими, що для більшості сімей робота батьків у двох – трьох місцях є явищем необхідним. Це призводить до скорочення їхнього часу на спілкування з дітьми, збіднення їх соціально-комунікативних зв'язків, заважає підвищенню освітнього і культурного рівня батьків. І, як результат, – соціально-виховний потенціал сім'ї знижується.

Цілком новим соціальним феноменом у нашій державі можна вважати появу такого явища, як сучасні дистантні сім'ї українських трудових емігрантів, де один, а часом і обидвоє батьків перебувають на заробітках за кордоном. Поштовхом до їх виникнення також, у більшості випадків, слугувало саме безробіття. Однак реалізація цими сім'ями матеріально-економічної функції не завжди виступає стримуючим фактором щодо появи нових сімейних проблем. Як свідчить статистика, значна кількість таких сімей набуває у перспективі статусу неповної як

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

неблагополучної, так і потенційно неблагополучної, що, безумовно, сприяє появі нового комплексу сімейних і дитячих проблем, передусім виховного характеру. Деформація ціннісних орієнтирів дітей з дистантних сімей, що у більшості випадків провокується самими батьками, стає причиною девіантної поведінки неповнолітніх, сприяє формуванню у них бездіяльності і споживацтва. Саме в таких сім'ях набувають актуальності проблеми морального порядку, зокрема стосунки між дорослими членами родини, взаємини між батьками і дітьми, духовний світ сім'ї.

Про загрозливість ситуації, що склалася у середовищі дистантних сімей сучасних українських заробітчани, свідчить і те, що багато дітей з цих сімей через бездоглядність і занедбаність передано в школи-інтернати та дитячі будинки, а деякі з них, залишившись без піклування батьків, поповнюють ряди "дітей вулиці". Переважно це саме та категорія дітей, якій довелося зазнати подвійної "зради" батьків, найтиповішими варіантами якої є від'їзд матері та алкоголізм й апатія батька або створення обома батьками нових сімей.

Висновки. Отже, підпорядковуючи всі свої дії і зусилля розв'язанню завдання виживання, сучасна сім'я значною мірою втратила соціальний орієнтир щодо виховного ідеалу. У батьків, особливо молодих сімей, змінюється зміст виховання, стиль стосунків між дітьми і батьками, пріоритети, яким батьки надають перевагу у вихованні, погляди на формування особистісних якостей своїх дітей [3]. У системі життєвих цінностей у багатьох батьків переважають прагнення до збагачення, намагання виховати в дітей прагматичність, раціоналізм, волю до успіху.

У результаті вивчення окресленої проблеми ми дійшли думки, що виховна функція є не лише важливою складовою такого організму, як сім'я, але й інтегративною, оскільки саме вона наділяє всі функції сім'ї смисловим змістом, метою, суть яких полягає у повноцінному формуванні людини: активної, самостійної, багатогранно розвиненої.

Потреби суспільства, вимоги часу спонукають до вдосконалення та оновлення змісту і форм організації батьківської просвіти, яка була і залишається актуальною у кожній країні й у всі часи. Просвіта батьківської громадськості повинна бути орієнтована на загальнолюдські цінності, спрямована на усвідомлення батьками соціальної відповідальності за виховання власних дітей, на формування умінь ставити соціально-виховні завдання і знаходити адекватні віку засоби впливу на свою дитину, поважати і розуміти її, адекватно сприймати її самостійність,

відкритість, об'єктивно оцінювати конкретні ситуації, змінювати методи і форми свого впливу залежно від обставин життя дитини, оцінювати ролі дитини в сім'ї.

Завершальна щодо цього думка стосується історичної місії родини. Перебудова корінних засад суспільного життя зумовлює глибинні зміни у її виховній функції. Бо якщо раніше відповідальність за виховання дітей значною мірою брала на себе держава, фактично звільняючи батьків від цього (дитячі ясла, дитячі садки, школа, піонерська та комсомольська організації тощо), то сьогодні ситуація докорінно змінюється: родина повинна усвідомити, що саме вона є головним і найважливішим інститутом виховання людини. Така місія сім'ї не означає, що вона може відокремити свої виховні цілі від цілого суспільства. У своїх намаганнях вона має орієнтуватися на загальну стратегію виховання, що відповідає завданням нації, – і саме тут повинен панувати єдиний духовний, моральний і політичний світогляд, основою якого міг би бути ідеал українського родинного виховання.

1. Аналітичний звіт за результатами проведення соціологічного дослідження "Громадська думка щодо соціальних послуг різним категоріям сімей". – К.: Український ін-т соціальних досліджень. – 2001.

2. Біланюк П. Де шукати джерел внутрішньої карності // Шлях виховання і навчання. – 1939. – кн. II. – С. 117.

3. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.

4. Державна доповідь Кабінету Міністрів України "Про виконання Національної програми "Репродуктивне здоров'я 2001 – 2005". – К., 2004.

5. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. – 2-е изд. – М.: Мысль, 1979.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

"Сім'я – це суспільство в мініатюрі, від цілісності якого залежить безпечність всього великого людського суспільства".

Альфред Адлер
австрійський психолог

"Сім'я завжди буде основою суспільства".

Оноре де Бальзак
французький письменник
